

דין הרוצח בשגגה / דרור ברמה

לעילוי נשמת חברנו
מנחם ישראל גנץ ז"ל
ת.נ.צ.ב.ה.

תוכן

- א. פתיחה
- ב. המקורות
 - 1. פשט הפסוקים
 - 2. סוגיות הגמרא
- ג. הגדרת המעשה המחייב גלות
 - 1. הדיון בגמרא
 - 2. שיטת חכמי ספרד
 - 3. שיטת רש"י
 - 4. שיטת בעלי התוספות
 - 5. שיטת הרמב"ם
 - 6. סיכום השיטות
- ד. אחריות אדם למעשיו לענין גלות
 - 1. כח כחו
 - 2. דין נפסק ונשמט
- ה. נסיבות פוטרות
 - 1. מקום שאיננו דומה ליער
 - 2. ממציא את עצמו
- ו. השלכות לזמננו

פתילה

כתב הרמב"ם¹: "שלושה הם ההורגים בלא כוונה. יש הורג בשגגה ובהעלמה גמורה, וזהו שנאמר בו: "ואשר לא צדה", ודינו - שיגלה לערי מקלט וינצל כמו שביארנו. ויש הורג בשגגה ותהיה השגגה קרובה לאונס, והוא שיארע במיתת זה מאורע פלא שאינו מצוי ברוב מאורעות בני האדם, ודינו - שהוא פטור מן הגלות, ואם הרגו גואל הדם - נהרג עליו. ויש הורג בשגגה ותהיה השגגה קרובה לזדון, והוא שיהיה בדבר כמו פשיעה או שהיה לו להזהר ולא נזהר, ודינו - שאינו גולה מפני שעונו חמור אין גלות מכפרת לו ואין ערי מקלט קולטות אותו, שאינן קולטות אלא המחויב גלות בלבד. לפיכך אם מצאו גואל הדם בכל מקום והרגו - פטור".

נמצאנו למדים שיש בענין הרוצח בשגגה שלוש הבחנות: קרוב לאונס, שוגג וקרוב למזיד. יש לברר מהו בדיוק אותו השוגג שגולה ובאיזה מצב יוגדר כקרוב לאונס או קרוב למזיד. נביא את עיקרי שיטות הראשונים וכן נדון בסעיפי פטור נוספים.

1. פטת הפסוקים

התורה דנה בענין הרוצח בשוגג בשלושה מקומות:

א. שמות כ"א²: "מכה איש ומת מות יומת, ואשר לא צדה והאלקים אנה לידו ושמתו לך מקום אשר ינוס שמה".

ב. במדבר ל"ה³: "ואם בשנאה יהדפנו או השליך עליו בצדיה וימת או באיבה הכהו בידו וימת מות יומת המכה רוצח הוא, גואל הדם ימית את הרוצח בפגעו בו, ואם בפתע

1. הלכות רוצח ושמירת הנפש פ"ו ה"א - ד'.

2. פס' י"ב-י"ג.

3. פס' כ' - כ"ה.

בלא איבה הדפו, או השליך עליו כל כלי בלא צדיה או בכל אבן אשר ימות בה בלא-ראות, ויפל עליו וימת, והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו ושפטו העדה...

והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה...".
ג. דברים י"ט⁴: "וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי: אשר יכה את רעהו בבלי דעת, והוא לא שנא לו מתמול שלשם ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים, ונדחה ידו בגרזן לכרות העץ, ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת-הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי".
הראשון משלושת המקורות עוסק בהגדרת כוונה, השני בהגדרות מדוייקות של הפעולה והשלישי בתיאור מקרה.

הפסוק בשמות איננו מביא פעולה שבה עוסק הרוצח אלא מציין שההרג היה בלא מארב ובלא כוונה תחילה - בלא צדיה.⁵
הפסוקים בבמדבר, וכן הפסוק הראשון בדברים, מביאים רשימה המגדירה את פעולות הרוצח וכנגדן רשימה המגדירה את כוונותיו: פעולות הרוצח - "יכה", "הדפו", "השליך", "ויפל עליו". כוונתו - "בבלי דעת" (בפשטות נפרש "בבלי דעת" על "את רעהו" ולא כהגדרה ל"יכה" כי ההכאה היא פעולה רצונית אבל הכאת רעהו נעשתה בבלי דעת⁶), "בלא איבה", "בלא צדיה" "בלא ראות" (גם כאן יש לפרש "בלא

4. פס' ד' - ה'.

5. עין ברש"י שם. משמעות "צדה" היא "ארב" או "ערך מירדף מכוון", כמו: "צרו צעדינו מלכת ברחובותינו" (איכה ד', ח'), "ואתה צדה את נפשי לקחתה" (שמ"א כ"ד יא), ומשמעות השם "צדיה" היא כנראה "כוונה".

6. אך יש חולקים ויבואר לקמן בשיטת הרמב"ן.

ראות את רעהו" וכן "כפתע"⁷.

המשך הפסוקים בדברים עוסקים בתיאור נסיבות שמהם מוכח שהרצח היה בשגגה ולתחום זה שייכות גם הגדרות הנסיבות האחרות כמו "והוא לא שונא לו", "לא אויב לו", "ולא מבקש רעתו".

נמצאנו למדים מפשט הפסוקים את העקרונות הבאים:

- א. פעולות הרוצח - מדובר בפעולות קטלניות - מקבילות לפעולותיו של הרוצח במזיד.
- ב. כוונת הרוצח - הפעולות הנ"ל נעשו בלא כוונה זדונית.
- ג. הנסיבות - אין בנסיבות המקרה מקום לחשד שמדובר בזדון.

2. סוגיות הגמרא

הגמרא עוסקת בנושא זה בשלושה תחומים עיקריים: הראשון - מצד הגדרת המעשה המחייב גלות. (מכות ז-ז, בב"ק כו,; סנהדרין עז:)
השני - עד היכן מגיעה אחריותו של אדם על מעשיו לענין גלות, כלומר-גם במקרה שמצד המעשה מתחייבים גלות, ברור שיש גבול מסויים של השתלשלות פעולות, שעד אותו הגבול ניתן ליחס את המעשה אל האדם ומאותו הגבול ואילך לא ניתן עוד ליחס את המעשה אל האדם⁸ (מכות ז-ח, בב"ק ל"ב: לג.)
השלישי-עד כמה אדם צריך להזהר לפני שהוא עושה פעולה

7. למרות שהיה ניתן לפרש בפתע כהגדרת הפעולה ז"א עוצמתה ומהירותה - מוכח מתוך ההקבלה לרוצח במזיד - " ואם בשנאה יהדפנו" - "כפתע בלא איבה הדפו", שמדובר בהגדרת כוונה וכן ת"א "בכתיף", ורש"י - באונס.

8. או שנאמר שניתן ליחס את המעשה אליו אך לא ניתן להעניש אותו על כך.

ג. 1. הגדרת המעשה המחייב גלות

אומרת המשנה במכות ז.: "אלו הן הגולין: ההורג נפש בשגגה¹⁰. היה מעגל במעגילה ונפלה עליו והרגתו, היה משלשל בחבית ונפלה עליו והרגתו, היה יורד בסולם ונפל עליו והרגו-הרי זה גולה. אבל אם היה מושך במעגילה¹¹ ונפלה עליו והרגתו, היה דולה בחבית ונפסק החבל ונפלה עליו והרגתו, היה עולה בסולם ונפל עליו והרגו-הרי זה אינו גולה. זה הכלל: כל שבדרך ירידתו-גולה, ושלא בדרך ירידתו-אינו גולה".

בגמרא מובאות עוד שתי ברייתות שעוסקות בהגדרת הפעולה מתוך דרשת יתור הפסוקים: "ת"ר: 'בשגגה' - פרט למזיד. 'בבלי דעת' - פרט למתכוון".

"ת"ר: 'ואם בפתע' - פרט לקרן זוית, 'בלא איבה' - פרט לשונא. 'הדפו' - שדחפו בגופו. 'או השליך עליו' - להביא ירידה שהיא צורך עליה. 'בלא צדיה' - פרט למתכוין לצד זה והלכה לה לצד אחר. 'ואשר לא צדה' - פרט למתכוין לזרוק שתיים וזרק ארבע.

'ואשר יבוא את רעהו ביער' - מה יער רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם אף כל רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם".

ברייתות אלו רבו פירושיהן ובכל אחד מהמקרים יש מספר שיטות בראשונים. אנחנו נבליא רק את המקרים והשיטות

9. לא לענין לכתחילה אלא לגבי חיוב הגלות.

10. בפשטות מתפרש המשפט הזה כתנאי בסיסי בכל הגדרות הפעולה הבאות - מדובר תמיד שנעשו בשגגה וכמו שלמדנו מפשט הפסוקים לעיל.

11. מושך במעגלה חסר בכ"י מינכן, ויתכן שגם הרמב"ם והתוס' לא גרסו כן.

הנוגעים במישרין ביסוד הגדרת המעשה המחייב גלות. ראשית נבחן את הכלל היסודי שמופיע כאן והוא שבדרך ירידה גולה ובדרך עליה אינו גולה. שאלת השאלה אלו פעולות יוגדרו כדרך ירידה ואלו כדרך עליה?.

הגמרא מביאה שהכלל של דרך ירידה ודרך עליה בא לרבות קצב שהיה מקצב והכה אדם-בדרך ירידתו חייב ובדרך עליתו פטור (את מקרה הקצב נברר באריכות בדיון בשיטת הרמב"ם לקמן). משמע מפשט הגמרא שדרך ירידה אלו הן פעולות מסוכנות שיש חשש סביר שיגרמו נזק, ופעולות שמוגדרות כדרך עליה הן פעולות לא מסוכנות שהסיכוי שיגרמו נזק הוא קלוש. הסברא אומרת שבדרך ירידתו גולה, מכיון שלא נזהר מספיק ובדרך עליה פטור מגלות מטעם קרוב לאונס, שאין לדרוש ממנו שיזהר כ"כ כשהוא עוסק בפעולה לא מסוכנת, וכך פירשו הרמב"ם והמאירי. בריטב"א במכות (ט.) מצאנו בדעת רב חסדא סברא הפוכה, שהוקשה לו-איך רב חסדא הסובר שאומר מותר-קרוב לאונס, יפרש את הברייתא שהבאנו "בשגגה" - פרט למזיד", שבגמרא העמידה דוקא באומר מותר שקרוב למזיד, ור"ח לא יכול לסבור כן. ותירץ הריטב"א (בד"ה "אומר לה רבא"): "אבל רב חסדא מוקם לה בדרך עליה ולאשמועין דלאו אנוס הוא אלא קרוב למזיד", כלומר שדרך עליה פטור מגלות מטעם קרוב למזיד, ולפי מה שכתבנו קשה - מדוע אם נהרג מישהו כתוצאה מפעולה לא מסוכנת נחשב הדבר קרוב למזיד?

וצריך לתרץ לדעת הריטב"א בר"ח שבאמת אם עסק אדם בפעולה מסוכנת אבל לא נזהר מספיק ונהרג אדם - אז גולה, אבל אם עסק בפעולה לא מסוכנת ובכל זאת הפעולה הלא מסוכנת הרגה אדם, דבר נדיר מאוד, כנראה שהיתה כאן רשלנות פושעת, על גבול הזדון, עד כדי כך שאפילו מפעולה כזו נהרג אדם ולכן נחשיבו קרוב למזיד ולא יתכפר לו בגלות.

ומכאן נעבור לדיון בשיטות הראשונים בהגדרת המעשה המחייב גלות כפי שהן עולות מתוך פירושיהם למקרים השונים בברייתות.

נקדים לדיון בראשונים הגדרת מספר מושגים שישמשו אותנו לצורך הגדרת השיטות השונות: כוונה, פעולה, מטרה, טוח החטאה.

כוונה - הפקודה שהמוח רוצה שהגוף יבצע תוגדר כ"כוונה".

פעולה - המעשה שהיה בכוונת העושה לבצע יוגדר כ"פעולה".

מטרה - התוצאה שרצה העושה שתצא מפעולתו תוגדר כ"מטרה".

טוח החטאה - הסטיה מהתוצאה המבוקשת בפעולה מסוימת, שאיננה בשליטתו של האדם (לדוגמא - הסטיה ממטרה בגודל 1 ס"מ העומדת במרחק 50 מטר - שנובעת מאי יכולתו הפיסית של אדם לצלוף למרחק כזה בדיוק).

להבהרת ההגדרות נשתמש בדוגמא: אדם רוצה לזרוק אך האבן נשמטה מידו-נאמר שלא התבצעה כוונתו. במקרה שזרק אבל באויר האבן התפוררה ונפלה ולא עפה נאמר שלא התבצעה הפעולה שכיוון לה. במקרה שזרק והאבן הגיעה למטרה, אך בינתיים הזיז אדם את המטרה ועמד במקומה ונפגע-נאמר שלא התבצעה מטרתו של הזורק (כי רצה לפגוע במטרה ולא באדם).

2. שיטת הרמב"ן והרשב"א

הרמב"ן מחלק בין אומר מותר בגלות לבין אומר מותר בכל התורה, וכותב כך: "ואיכא למימר, דהתם (בשבת ובע"ז) כתיב 'תחטא בשגגה', וכיון שהוא שוגג בחטא, שאין לו ידיעה בחטא שהוא אסור 'תחטא בשגגה' קרינא ביה, אבל הכא (בענין גלות) כתיב 'מכה נפש בשגגה' -

ההכאה עצמה בעי שתהא בשוגג, וזה מזיד הוא בהכאה, הילכך קרוב למזיד הוא בהריגה"¹². כלומר, לפי דעת הרמב"ן הרוצח שגולה הוא זה שלא היה בכוונתו כלל לעשות מעשה כי אם התכוון להכות (לאו דוקא התכוון להכות אדם אלא התכוון לתת מכה בכל דבר) כבר ניתן לקרוא לו קרוב למזיד. הדברים מופיעים בפירוש וביתר בהירות בחידושי הרשב"א, תלמידו של הרמב"ן בב"ק. הגמרא שם בדף כו: אומרת כך: "נתכוון לזרוק שתיים וזרק ארבע... לענין גלות 'אשר לא צדה' אמר רחמנא - פרט לנתכוין לזרוק שתיים וזרק ארבע", וברש"י שם שתי לישנאות: האחת - "פרט למתכוין לזרוק שתיים וזרק ארבע שאינו בכלל 'וכי יזיד' וכו' אלא בתורת 'ושמתי לך מקום', כלומר שחייב גלות. ולישנא אחרינא - "פרט למתכוין לזרוק שתיים וזרק ארבע שפטור בגלות, דהכי משמע שלא צדה, שלא נתכוין לצדד ולזרוק אצלו - ינוס, פרט לזה שצדה". עכ"ל. ומסביר הרשב"א את הלישנא ברש"י שפטור מגלות כך: "ולשון אחר פל' רש"י ז"ל, דלענין גלות פטור, דהכי כתב רחמנא 'ואשר לא צדה' מי שלא נתכוון לזרוק אפילו טפח חייב גלות ומתכפר לו, אבל מי שמתכוון לזרוק, אפילו שתיים וזרק ארבע, קרוב למזיד הוא, שהיה לו ליזהר שלא יכה את חברו הלכך אינו בר כפרה. וכן פרי"ח ז"ל קרוב למזיד הוא ולא מתכפר לו בגלות". כלומר, לפי דברי הרשב"א, ע"מ שהרוצח יתחייב גלות צריך שלא תהיה לו כוונה כלל לזרוק, שכן אם היתה לו איזו שהיא כוונה לעשות מעשה הוא מחוייב להזהר ואם לא נזהר קרוב למזיד הוא. ובכל המקרים שגולה מדובר שבכלל לא היתה כוונת מעשה, כגון - ששלש בחבית ונפלה מידו. לפ"ז גם במקרה של

12. בהמשך הרמב"ן מקשה על פירוש זה ומתחצו ומביא עוד שני פירושים אחרים.

נתכוין לזרוק לצד זה והלכה לה לצד אחר לאמר הרשב"א שפטור מטעם קרוב למזיד, מכיון שהיתה כוונת זריקה, ובאמת אנו מוצאים במאירי במכות שכתב שי"מ שנתכוין לצד זה והלכה לצד אחר קרוב למזיד הוא¹³ ומסתבר שזו היא דעת הרשב"א.

והתקשה הרשב"א מדוע, לפי העקרונות הנ"ל, במקרה של מח' רבי ורבנן במכות ז: שאם נשטט הברזל מקתו או נתזה הבקעת - גולה - הרי יש כאן כוונת מעשה והיה צריך להיות קרוב למזיד, כי התכוון להכות? ותירץ, ששם מדובר שעוסק במלאכתו ומכה בגרזן על העץ וזה דבר שהוא בשליטתו ולכן אינו פושע בכלום, משא"כ בזורק, שהחפץ יוצא משליטתו וזה יותר מסוכן ולכן הוא פושע (כך נראה לי בהסבר תירוצו).

למדנו בשיטת הרשב"א שני עקרונות:

א. ישנן פעולות מסוכנות שעצם זה שאדם עושה אותן הוא כבר פושע, ואם מישהו נפגע אז הוא יוגדר כקרוב למזיד מכיון שאסור היה לו לעשות את אותן הפעולות, וגולה רק במקרה שלא היתה כלל כוונה לעשות מעשה.

ב. ישנן פעולות רגילות שהן בשליטת האדם ומותר לו לעשות אותם ואיננו מוגדר כפושע בעצם עשייתן ואם אירעה תקלה ונהרג מישהו כתוצאה מפעולה כזאת - גולה.

שיטת הריסב"א:

נראה מהריטב"א¹⁴ שהוא מקבל את חילוק הרמב"ן בין השגגות, למרות שלא ניתן להוכיח, כי הוא מביא זאת

13. בדף ז: וכתב שם הר"ש סטרליץ ז"ל שלא נמצא לפנינו מקור לשיטה זו ולפ"ד א"ש.

14. מכות ז: ד"ה "אימא פרט לאומר מותר".

בלשון אחרת ולא בשמו של הרמב"ן. וז"ל בד"ה: "בלא צדיה" פרט למתכוין לצד זה והלן לצד אחר" - פירוש שהוא פטור מגלות, דצדיה לשון צדודיה, ואמר הכתוב אם הרגו בלא צדיה - גולה, הא אם הרגו בצדיה אינו גולה, דאנוס הוא, "עכ"ל. כלומר שאם התכוון לצד זה והלך לצד אחר לא גולה כי פעולתו היתה בצדיה ולכן קרוב לאנוס ופטור.

ולכאורה קשה מאוד - איך ניתן לדייק שדוקא זה שלא צדה גולה אבל זה שצדה אנוס הוא, הרי בפרשת הרוצח במזיד נאמר בפירוש: "או השליך עליו בצדיה וימות"¹⁵ ומוכח מכאן שהמשליך בצדיה כלומר בכוונה הוא נקרא רוצח במזיד, ואיך נפרש שהוא אנוס?

אלא שיש להבין שבאמת יש שני סוגי צדיה לפי הריטב"א. צדיה פירושה כוונה. אם אדם כיוון לזרוק על אדם אחר ופגע בו הרי שהוא רוצח במזיד, אבל אם כיוון למקום שאין בו אדם והלכה האבן לצד אחד והרגה הרי הוא אנוס מכיוון שכיוון למקום שאין אדם. בהמשך בד"ה "פרט למתכוין לזרוק ב' וזרק ד'" מקבל הריטבא את אותה הלשונא ברש"י שאומרת שבמקרה זה פטור מגלות. אם כך נוכל לומר שגם הרשב"א וגם הריטב"א קיבלו את דעת הרמב"ן שההכאה עצמה צריך שתהא בשגגה, אבל נחלקו מה הדין במקרה שהיתה כוונת מעשה: הרשב"א טוען - אם היתה כוונת מעשה תמיד נגדיר זאת כקרוב למזיד, והריטב"א טוען-שתלוי מה היתה הכוונה, אם היתה כוונה זדונית - הרי הוא מזיד ואם היתה כוונה-הפוכה-כל' כוונה למקום שאין אדם ובכל זאת נהרג אדם - הרי הוא אנוס.

ניתן להקשות גם על הריטב"א מהמקרה של נשמת הברזל מקתו או נשמטה בקעת מן העץ המתבקע, שהרי אלו פעולות

15. במדבר ל"ה כ'.

עם כוונה שלא לפגוע באדם ולמה גולה לכאורה הוא קרוב לאונס?

ניתן לתרץ בשתי דרכים: אפשרות אחת - שבאמת במקרה של נשמט הברזל אין כוונה שלילית (להכות במקום שאין אדם) אלא חוסר כוונה. אפשרות שניה, והיא הנראית לי עקרית - שיש הבדל בין נתכוון לצד זה והלכה לצד אחר או נתכוין לזרוק שתיים וזרק ארבע שאז הסטיה היא מעבר ל"טווח ההחטאה" ואז האדם באמת אנוס, שכן לא היה יכול לצפות סטיה מטווח ההחטאה, אבל במקרה של נשמט הברזל מקתו היה לו לבדוק שהברזל מחובר היטב, ובמקרה של הבקעת שנתזה ניתן לומר שזה דבר צפוי או שנאמר שזהו כמו סטיה בתוך טווח הפיספוס ולכן גולה. ועתה נבוא לבאר את שיטת רש"י כמו שנראה לענ"ד מתוכו.

3. שיטת רש"י

כבר כתבנו שרש"יבב"ק מביא שתי לישנאות להסבר "פרט לנתכוין לזרוק שתיים וזרק ארבע" - הראשונה אומרת שחייב גלות, והשניה - שפטור. ופירש הרשב"א שפטור כי קרוב למזיד. במס' מכות סתם רש"י ולא פירש, ומסתימת לשונו משמע שפטור מגלות כמו 'פרט למתכוין לצד זה והלכה לצד אחר'. אמנם מפשט לשונו של רש"י משמע שפטור כי קרוב לאונס ולא כמו שכתב הרשב"א ויבואר להלן. רש"י בד"ה "ואשר לא צדה"¹⁶ כותב כך: "שלא נתכוין לזרוק בצדו ובסמוך לו אלא למקום שזרק אבל לא היה יודע שיש שם אדם", כלומר אדם שנתכוין לזרוק והתבצעה פעולתו (שהחפץ עף למקום שרצה) אלא שלא ידע שיש שם אדם - הוא הגולה, להוציא אדם שזרק בצידו ובסמוך לו, למקום שיודע שאין שם אדם, שבפשטות יהיה

נחשב לקרוב לאונס¹⁶ אם עף החפץ למקום אחר והרג. מ"מ נראה בבירור מדברי רש"י שיש מקרה שאדם זורק חפץ ככוונת מעשה, ואפילו פעולתו מתבצעת, ובכל אופן גולה, ולא כדברי הרשב"א¹⁷ שאם נתכוין לזרוק ואפילו טפח - כבר נחשב קרוב למזיד.

וכן נראה גם מרש"י בפרק הנשרפין¹⁸ שכתב "...דאמר מר ואשר לא צדה פרט למתכוין לזרוק שתיים וזרק ד' - אלמא כיון דלא ניחא ליה דניזיל - לא (גולה)", ומכאן מוכח שדוקא כשנעשית כוונתו רק אז גולה אבל אם לא נעשית כוונתו¹⁹ - לא גולה, ודינו כמו במקרה שכיון לצד זה והלכה לצד אחר שלא נעשתה כוונתו (היד לא בצעה את כוונת המוח), ופטור כי קרוב לאונס.

מהאמור לעיל מתברר שרש"י מצריך שתתבצע פעולתו, ולכל הפחות שתתבצע כוונתו ע"מ שיגלה, אבל אם לא היתה כוונת מעשה לא גולה כי קרוב לאונס. לפ"ז נפרש את המקרים במשנה שבהם גולה כגון שנפלה החבית ג"כ כמקרים שבהם התקיימה פעולתו, שכן התכוון להוריד את

16. א' ולפ"ז יצטרך רש"י לפרש צדיה כמו הריטב"א ואכן בד"ה "בלא צדיה" כתב רש"י - "צדיה לשון צידוד שלא נתכוון לצדד לצד שני."

17. את דברי רש"י בב"ק כו: סד"ה "לענין גלות" ניתן לפרש כמו הרשב"א, אך ניתן גם לפרש אחרת, ולענ"ד מפירושו במכות רואים שהפירוש שכתבנו הוא הנכון.

18. סנהדרין עז: ד"ה "אפילו טובא נמי".

19. חייבים לפרש שזאת כוונת רש"י כשאומר: "לא ניחא ליה דניזיל", כי הרי ברור שאם אדם יירה בחבירו העומד במרחק 50 מטר ויטען - רציתי שהכדור יעוף רק 49 מטר, שלא נאמר שפטור כי הוא קרוב לאונס, אלא ודאי מדובר שלא נעשתה כוונתו.

החבית והיא אכן ירדה אבל הוא לא רצה שתרו כ"כ מהר, וכן בסולם הוא רצה לרדת וירד אלא שלא רצה לרדת בכזו מהירות, ולפ"ז נבין גם מדוע היה צריך רש"י במשנה²⁰ לפרש את המקרה של המעגלה במציאות שהיה הטיח שעל גגותיהם משופע שאז מעגל במעגילה, כיוון פעולתו הוא כלפי מטה ואם נשמטה מידו והתגלגלה למטה זהו המשך כיוון פעולתו²¹.

ניתן להקשות על רש"י מהמקרה של נשמת הברזל מקתו והכה, שלדעת רבנן גולה, ולכאורה לא נעשתה פעולתו ולמה יגלה, וכן ניתן לשאול במקרה של קצב שהיה מקצב והכה שבדרך ירידתו גולה.

והתירוץ לפמ"ש פשוט, מכיון שבמקרים האלו נעשתה כוונתו, ז"א המוח נתן ליד פקודה להכות והיד אכן הכתה אלא שעף הברזל מקתו או שמישהו דחף את ראשו, ולכן פעולתו לא נעשתה אבל כוונתו התבצעה. תוס' בפשטות סוברים כרש"י והקשו מנשמת הברזל מקתו²² ולא תירצו, וצ"ל שלא חילקו בין התבצעה כוונתו להתבצעה פעולתו, ולדבריהם צריך שתתבצע גם פעולתו ורק אז יגלה, ולהלן נברר את שיטתם בפירוט.

4. שיטת בעלי התוספות

התוספות במכות²³ מקבלים את השיטה שנתכוין לזרוק שתיים וזרק ארבע פטור מגלות אבל בתוס' רבינו ישעיה על בב"ק אנו מוצאים שהיתה מחלוקת בין בעלי התוספות.

20. מכות ז. רש"י ד"ה "היה מעגל".

21. ולתוס' שלא פירשו כן אלא פירשו שהגגות היו שווין צ"ל שלא גרסו את הסיפא שהיה מושך במעגילה לא גולה, וגם בכת"י מינכן ליתא, וגם הרמב"ם לא הביא מקרה זה.

22. בב"ק כו: ד"ה "פרט", סהנדרין עז: ד"ה "סתם".

23. תוס' על מכות הם מתלמיד ר"פ שערך תוס' שאנץ בחי' ר"פ.

רבינו תם הוקשה לו סדר הדרשות במכות שתחילה דורשים מ"בלא צדיה" מתכוין לצד זה והלכה לצד אחר ורק אח"כ דורשים מ"ואשר לא צדה" מתכוין לזרוק ב' וזרק ד' ואם היה דינם שזה היה צריך לדרוש את הדרשה הפשוטה יותר - מתכוין לצד זה והלכה לצד אחר - מ"ואשר לא צדה" שהוא פסוק בספר שמות, ורק אח"כ לדרוש את המורכב יותר - נתכוין לב' וזרק ד' - מספר במדבר מ"בלא צדיה", ומכיון שלא דרשו כך, אלא הפוך, סימן שאין דינם שווה, שנתכוין לצד זה והלכה לצד אחר - פטור, ונתכוין לב' וזרק ד' - גולה. ור"ת נשאר למסקנה בדעה שגולה.

לעומתו תירץ ריב"א שסדר הדרשות הפוך, לא מפני שהדין שונה אלא התנא התחיל לדרוש את הפסוקים בספר במדבר ולכן המשיך לדרוש מ"בלא צדיה" את הדין הפשוט ורק אח"כ חזר לספר שמות ודרש אחרון את הדין המורכב יותר, אבל מצד האמת מאידך קרא נפקא²⁴, ולמסקנא לדעת הריב"א פטור מגלות.

הר"י שם מסביר בדעת רש"י כמ"ש בדעת הריטב"א, וז"ל: "ואומר ר"י דה"פ 'בלא צדיה' - חייב גלות. הא בצדיה, פירוש, שארב להורגו-חייב מיתה, פרט וכו' כלומר, ויש לך צידוד אחר שפטור אף מגלות - שזרק לצד אחר", ומסתבר שגם הדעה בתוס' שסוברת שפטור מגלות תסכים לסברא זאת שפטור מטעם קרוב לאונס²⁵.

24. ובדומה לכך כתב הריטב"א במכות - "...אלא כיון דכתיבי תרי קראי מוקי תנא חד בחד קרא וחד לאידך קרא, ואי קמפכת להו לית לן בה, והכין שיטתא דתלמודא בכל דוכתא¹. (בר"ה 1 ואשר לא צדה" ז:).

25. ובזה נדחו דברי הערל"ן בסנהדרין עז: שרצה להעמיד בדעת תוס' שפטור מטעם קרוב למזיד, ולא משמע כן בדעת הריב"א ומשמע ההיפך בדברי ר"י הנ"ל, וע"ש בקונטרס הבאורים של

5. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם עוסק בהגדרת המעשה המחייב גלות בפרק ו' מהלכות רוצח ושמירת הנפש, שאת חלקו הראשון הבאנו בפתיחת המאמר. הרמב"ם מביא את כל המקרים של הגמרא אבל נראה שאיננו עוסק כלל בהגדרות טכניות של מעשה או של ביצוע הכוונה או הפעולה, אלא סובר שההגדרה היחידה היא לפי מידת הזהירות שנדרשה ממנו לפני שהתחיל בפעולה, כלומר - אם אדם עסק בפעולה לא מסוכנת או בפעולה מסוכנת אבל נזהר היטב, ובכל אופן ארע אסון, הרי הוא קרוב לאונס ואם פשע ולא נזהר הרי הוא קרוב למזיד, ואם נזהר אבל לא מספיק הרי זה גולה ולמסגרת הזאת-של הגדרת שוגג כאמצע בין אנוס למזיד-משייך הרמב"ם גם סעיפי פטור אחרים שע"ד הפשט לא נראים שייכים כדוגמת הפטור בכח כחו²⁶ שעליו כותב הרמב"ם "שאיך זה מכחו אלא מכח כחו ונמצא כמו אונס" וכן לגבי הצורך בידיעה מעיקרא²⁷ משמע שפטר מטעם אונס.

את הכלל של דרך ירידה גולה ודרך עליה פטור מסביר הרמב"ם כך:

"מי שהיה דולה את החבית... ונפל על חברו והרגו-פטור מן הגלות שזה כמו אנוס הוא, שאין זה דבר קרוב להיות ברוב העיתים אלא כמו פלא הוא. אבל אם היה משלש את החבית... ונפלה על חברו והרגתו-גולה שנא'

המהדיר בסוף הסבר בסימן ל' שהקשה איך יש מחלוקת במציאות בין הראשונים אם נתכוין לב' וזרק ד' קרוב לאונס או קרוב למזיד, ותירץ שם בדוחק. והנה מלבד מה שאין זו קושיא כ"כ, גם אם יש מחלוקת במציאות, זו ודאי אינה מחלוקת במציאות אלא בהגדרה ההלכתית של המציאות ול"ק.

26. (הלכה ט"ו) ידון להלן בהרחבה.

27. (שם) ידון להלן בהרחבה.

"ויפל עליו וימת" עד שיפול דרך נפילה שהרי דרך נפילה מצוי ברוב העיתים להזיק ודבר קרוב הוא להיות, שהרי טבע הכבד לירד למטה במהרה, והואיל ולא זירז עצמו ותיקן מעשיו יפה בשעת ירידה יגלה, וכן כל כיוצא בזה" (הל' י"ב). כלומר לפי הרמב"ם כל מה שעומד מאחורי הכלל של דרך ירידה ועליה איננו כיוון הפעולה אלא עד כמה צריך להזהר ועד כמה נזהר למעשה עושה הפעולה, ובהתאם לכך מביא הרמב"ם בהלכה הבאה את פסקו במקרה של קצב (שהוא מה שהכלל של דרך ירידה ועליה בא לרבות כנ"ל), וכותב כך: "קצב שהיה מקצב והגביה ידו בקופיץ לאחוריו והחזירו לשבר העצם, כדרך שהקצבים עושים, כל שימות בהולכה שהיא הגבהה מלפניו וירידה מאחוריו-אינו גולה עליו, וכל שימות בהחזרה שהיא עליה מאחוריו וירידה מלפניו-גולה. זה הכלל - כל שבדרך ירידתו גולה, שלא בדרך ירידתו - אינו גולה". (הלכה י"ג). יוצא מדברי הרמב"ם שבמקרה של קצב יש חילוק בין שתי פעולות: האחת - התנועה אחורנית שנועדה להביא את הקופיץ אל אחורי גבו של הקצב על מנת שיוכל להורידו אח"כ בכח ובתנופה, והשניה - הורדת הקופיץ על הבשר בכח. הפעולה הראשונה מוגדרת כ"דרך עליה" (למרות שכלולה בה ירידה מאחוריו!), והשניה מוגדרת כ"דרך ירידה" (למרות שכלולה בה עליה מאחוריו!), וההסבר לכך לפמ"ש הוא פשוט - הבאת הקופיץ אל הבשר נעשית בכח רב ובמהירות ולכן יש להזהר בה מאוד ונקראת ירידה, והבאת הקופיץ לאחורי הגב נעשית בלא כח ובמתכונות ואינה מסוכנת כ"כ²⁸.

28. מה עוד שבדרך אחורנית אם נפגע מישהו הרי שנפגע מהצד ההפוך של הסכיו וזה נדיר.

למדנו אם כן בדעת הרמב"ם שישנה פעולה שמבחינה פיסית היא ירידה, ז"א תנועה בכיוון מרכז הכובד של כדה"א, אבל מבחינה הלכתית מוגדרת כעליה מכיון שמה שקובע הוא הסיכון ולא הכיוון. עפ"ז יובן גם סוף ההלכה שכתב הרמב"ם: "זה הכלל: כל שבדרך ירידתו-גולה, שלא בדרך ירידתו-אינו גולה, ואפילו בירידה שהיא צורך עליה אינו גולה", ועל הפסק שירידה צורך עליה אינו גולה הקשו רבים - הרי זה סותר את הגמרא שאמרה במפורש "להביא ירידה צורך עליה (שגולה)", ועוד שהרמב"ם עצמו כתב בפיה"מ שירידה צורך עליה גולה, וסותר דברי עצמו. ותירצו תירוצים שונים²⁹, ולפמ"ש לא קשה כלל-שכוונת הרמב"ם לומר שיש ירידה פיסית שהיא לצורך עליה ועל כן במהותה היא מוגדרת כעליה ולא גולה מכיון שאינה מסוכנת כ"כ, משא"כ בירידה צורך עליה אחרת שהיא מסוכנת כשלעצמה שאז נאמר שתוגדר כירידה. לעומתו פירש רש"י אחרת במקרה של קצב, וכותב כך: "כל דרך עליה פטור וכל דרך ירידה חייב", וממשיך ומחלק את תנועת הקצב לארבע תנועות: א. מעלה את הקופיץ עד מעל ראשו - דרך עליה ופטור. ב. מוריד את הקופיץ מלמעלה לאחורי גבו - דרך ירידה וחייב. ג. מעלה את הקופיץ מאחורי גבו אל מעל ראשו - דרך עליה ופטור. ד. מוריד את הקופיץ מלמעלה-דרך ירידה וחייב.

נראה מרש"י שפירש את הכלל של דרך ירידה ועליה כהגדרות מוחלטות של כיוון הפעולה, ובכיוון למטה בכל

29. עין כנה"ג יו"ב ח"ד ל' הרמב"ם, מרכה"מ ח"ב נז"מ פי"ב הי"ח, שושנים לדוד פ"ב מ"א ד"ה "כל", חידושים מהרב בצלאל הכהן מכות ז, ערול"נ שם ד"ה "להביא", או"ש".

מקרה חייב ובכיוון למעלה פטור. רש"י הולך בזה לשיטתו בכל הסוגיא שאינו מזכיר בשום מקום את הענין של קרוב לאונס וקרוב למזיד, אלא דן בדברים רק מצד הגדרות הפעולה כדוגמת דרך ירידה ועליה. ניתן לומר שתהיה נפק"מ להלכה בין דעת הרש"י והרמב"ם במקרה שאדם עסק בדרך ירידה (לדוגמא - שלשל חבית) ונקט בכל אמצעי הזהירות האפשריים ובכל זאת קרה דבר פלא ואירע אסון, הרמב"ם בודאי לאמר שכיון שזה מקרה נדיר ודבר פלא יהיה דינו קרוב לאונס ופטור, ויתכן שרש"י לאמר שמכיון שעסק בדרך ירידה, כלומר הוריד חפץ למטה, בכל אופן יתחייב גלות.

פירושו של הרמב"ם בקצב אינו תואם כ"כ את גירסת הגמרות בפנינו, אבל בירושלמי מפורש כדבריו, וכן פירש ר"ח במכות והביא את הירושלמי, ויתכן שכך היתה גם גרסתו בבבלי.

6. סיכום שיטות הראשונים בהגדרת המעשה

מצאנו בראשונים, שלושה כיוונים עיקריים שמתבטאים במחלוקות בפרטי הדינים, ואלו הם:

א. שיטת הרמב"ם - אין הגדרות מעשה קבועות, אלא שיש מעשים שלפני שאדם עושה אותם הוא צריך לעיין היטב ולהזהר מאוד, ואם אינו עושה כן הרי הוא קרוב למזיד; ויש מעשים שמותר לעשותם בזהירות ואם לא נזהר בהם בשעת עשייתם זהירות מספקת הרי הוא שוגג וגולה³⁰, ואם נזהר כראוי או שעוסק במעשה לא מסוכן שא"צ זהירות מיוחדת, ובכל זאת נפגע מישהו כתוצאה מ"דבר פלא" הרי הוא קרוב

30. החילוק בין מזיד, שהוא לפני המעשה שאסור לו לעשות את המעשה, לבין שוגג שמותר לו לעשות רק צריך להזהר שמעתי מהרב ראם.

לאונס ופטור.

ב. שיטת רש"י - דן אך ורק בהגדרות פעולה (ודאי שיסוד הסברא בהגדרות הוא - שבפעולות דרך ירידה צריך להזהר יותר, אבל אחרי שנקבעו הגדרות המעשה המדוייקות דנים לפיהן ולא לפי הסברא היסודית), וסובר שדרך ירידה חייב אם נעשתה פעולתו, ולכל הפחות צריך שתעשה כוונתו, ואם לא נעשית אז הוא אנוס וכן בדרך עליה, ואם נעשית גם מטרתו אז הוא קרוב למזיד.

ג. שיטת חכמי ספרד - בפעולות מסוכנות צריך שההכאה עצמה תהיה בשגגה, כלומר שאפילו כוונתו לא תתבצע ורק אז גולה כי אם התבצעה כוונתו ה"ה קרוב למזיד, ובפעולות לא מסוכנות שמותר לעשותן לכתחילה גם אם נעשתה פעולתו גולה (הרשב"א), ואם לא נעשתה כוונתו הרי הוא אנוס (הריטב"א), ויתכן שכך סברו גם הר"ח (מכות ז-ח.) הראב"ד (בב"ק כ"ו) ור"ת (תוס' מהרי"ט בב"ק כו:)

ד. אחריות אדם למעשיו לענין גלות

אומרת המשנה בדף ז': "נשמט הברזל מקתו והרג - רבי אומר: אינו גולה, וחכמים אומרים: גולה. מן העץ המתבקע - רבי אומר: גולה, וחכמים אומרים: אינו גולה". בפירוש המקרה השני במשנה נחלקו הדעות בראשונים. רש"י פירש שמדובר במקרה שעף נתז (ריקושט) מן העץ המתבקע, ואילו הרמב"ם הבין שהדברים מוסבים על הרישא, ופירושם נשמט הברזל מן העץ המתבקע, כלומר מכח ההכאה עף הברזל שאיתו הכו והרג. נרחיב בהסבר השיטות בהמשך.

הגמרא מיחסת למחלוקת זו במשנה שני תחומים נפרדים, ונראה מפשט הגמרא שהיה ברור שרבי ורבנן חולקים בשני התחומים האלה.

התחום האחד - האם כח כחו ככוחו דמי או לא.

התחום השני - מה הדין בנפסק החבל, ומה הדין בנשמט כולו מידו.

1. כח כחו

יש ספר של פרופ' זאב לב: "ברור מושגים - כח כחו וכח שני בהלכה" ובו לקט של כל המקורות ודיון בהם, ולכן אנחנו נקצר ונדון רק בשני נושאים - בהגדרת כח כחו, ומהו הדין בכח כחו.

בהגדרת כח כחו העולה מסוגיתנו נחלקו רש"י והרמב"ם. הרמב"ם לשיטתו בפירוש המשנה כותב בהלכה: "נשמט הברזל מן העץ המתבקע-אינו גולה, מפני שאין זה מכוח אלא מכח כחו ונמצא כמו אנוס"³¹. ולעומת זאת על המקרה שעץ ניתז מן העץ המתבקע כתב: "לפיכך הנכנס לחנות הנגר שלא ברשות ונתזה בקעת וטפחה לו על פניו ומת - פטור מגלות, ואם נכנס ברשות-הרי זה גולה" (הל' ט"ו והל' י"ד), ואם מקרה של נתז מוגדר ככח כחו מדוע אם נכנס ברשות גולה? מכאן רואים שלרמב"ם כח כחו הוא במקרה שהכח עצר לרגע ואז הפך כיוון (כמו במקרה של ברזל שפגע בעץ וניתז הברזל ממנו שלשבריר שניה הברזל היה במצב של עצירה שקיים בכל התנגשות לא אלסטית).

למשנה ולדברי הגמרא (בדף ח.), שמסבירה שרבנן פוטרים במקרה של רבי מטעם כח כחו, שסובר שמקרה שבו עף נתז מן העץ המתבקע יוגדר ככח כחו לדעת רבנן (וממילא להלכה) ולכן פטור, ואם כן הגדרת רש"י לכח כחו היא מקרה שבו הכח (במקרה זה האנרגיה הקינטית) עובר מעצם

לעצם (מהכרזל לנתז) וגם משנה כיוון³², וכן יפרש רש"י את המקרה של זורק צרור על העץ ומפיל תמרים והתמרים הרגו, שזהו המקרה שהגמרא (ח.) תולה כח כחו בדעת רבנן וגם בו הכח עובר מהצרור לתמרים ומשנה כיוון³³.

על שיטת רש"י ניתן להקשות המגמרא בב"ק לה: (שנרחיב בה את הדיון לקמן), שממנה משמע שבמקרה שאדם נכנס לחנותו של נגר בחנות ועף נתז ופגע בו ומת חייב גלות, ולכאורה זה מקרה של כח כחו ולמה חייב? נצטרך לתרץ שרש"י יעמיד את כל הסוגיא שם כרבי שסובר שכח כחו חייב במקרה כזה.

מה הדין בכח כחו? בשאלה זו נחלקו, לדעת רב פפא, רבי ורבנן. אומרת הגמרא: "ועוד אמר רב פפא: מאן דשדא פיסא לדיקלא ואתר תמרי ואזול תמרי וקטול-באנו למחלוקת דרבי ורבנן. פשיטא! מהו דתימא כח כחו דמי (לרבי ולכן יהיה פטור) - קמ"ל. אלא כח כחו לרבי היכי משכחת לה? - כגון דשדא פיסא ומחיה לגרמא (ענף), ואזיל גרמא ומחיה לכבאסא (מכבד), ואתר תמרי ואזול תמרי וקטול".

בפשטות משמע שמדובר כאן במחלוקת בדין כח כחו, ולא בהגדרת כח כחו (אלא מכיון שרבי סובר שכח כחו), חייב כלומר ככוחו דמי לכן הגמרא שואלת מה לרבי יהיה כח כחו, כלומר דין כח כחו שפטור ומתמצת כח-כח-כחו לרבי

32. לא ברור מה הדין כשיש אחר התנאים - רק שינוי כיוון או רק מעבר הכח מחפץ לחפץ.

33. לרמב"ם נצטרך לתרץ שהיתה כאן נקודת עצירה כמו בכל מקרה שזורקים חפץ ישר כלפי מעלה שהוא עולה עד שלרגע נעצר ואז מתחיל ליפול, ואילו לרש"י נאמר שזה כמו זריקת חפץ בקשת שאז התנועה רצופה.

דינו ככה כחו ופטור.

בשורש מחלוקתם הובאו בגמרא שני טעמים:

א. רבי למד ג"ש³⁴ בפסוק: "ונשל הברזל מן העץ" מהאמור לעיל: "ונדחה ידו בגרזן לכרות העץ" - מה עץ האמור למעלה העץ המתבקע אף עץ האמור למטה (ונשל) - מן העץ המתבקע, ואילו רבנן לא למדו ג"ש זו ופירשו כפשוטו - שעף הברזל מקתו.

ב. רבי למד אם למסורת, כלומר כפי שנכתבת התיבה עפ"י המסורת ממשה, וכתוב "ונישל" - בנין פיעל (לפי רש"י, כלומר הישיל הברזל קיסם מן העץ המתבקע) או ו"נישל" - בנין נפעל (לפי הרמב"ם, כלומר הברזל עף מן העץ המתבקע), ורבנן סוברים אם למקרא, כלומר לומדים מהצורה שבא קוראים את התיבה, וקוראים "ונשל" כלומר-נשל הברזל מקתו³⁵.

הגמרא דנה ביחס שבין שני הטעמים, ובראשונים קיימות שיטות שונות בהסבר מהלך הגמרא ולא נפרטם. הכיוון הכללי המקובל על כולם הוא שהטעם הראשון הוא הסיבה לטעם השני, כלומר מכיון שהיה לרבי את הלימוד של "העץ" הוא דרש בפסוק אם למסורת, בניגוד למנהגו בדרך כלל לדרוש אם למקרא. שורש מחלוקתם הוא בדרשות הפסוק "ונשל הברזל מן העץ", ומזה נגזרת מחלוקתם במשנה מהי המציאות שבה גולה.

נשאלת השאלה מהיכן למד רב פפא שרבנן סוברים שכח כחו לאו ככחו ולרבי כח כחו ככחו? בשיטת רבי התשובה

34. לפחות בחלק מהראשונים משמע שזו אינה ג"ש אלא שלמד מן הידוע של העץ - העץ האמור למעלה.

35. בהסבר ענין זה מבחינה לשונית ועניינית האריכו הראשונים במקום ואכמ"ל.

פשוטה (בשיטת רש"י. את שיטת הרמב"ם נבאר בהמשך) - הוא מחייב גלות במקרה של כח כחו (שעף נתז שזהו כח-כחו לשיטת רש"י), ומכאן שסובר שלפחות לגבי גלות כח-כחו. בשיטת רבנן אין הכרע מתוך המשנה עצמה מה הם סוברים בכח-כחו, מכיון שיתכן שיטברו שכח-כחו ככחו ובכל זאת הם פוטרים במקרה שלנו מגזירת הכתוב של הפסוק. אבל ניתן אולי להביא מקור מתוך הסבר סברתם בגמרא - אם הם לומדים אם למקרא ולא אם למסורת, ניתן לומר שזה שלא לומדים אם למסורת, בא למעט כח-כחו שלא ככחו דמי.

כל זה ביחס לכח-כחו בגלות. בענין נזיקין נחלקו הראשונים אם כח-כחו או לא. הריטב"א על סוגיתנו כותב (בד"ה "אלא כח-כחו") "משום דכולי עלמא כח-כחו לאו ככחו דמי כדאיתא בפ"ק דבב"ק ובפרק הנשרפין". ולעומתו כתב הרא"ש בב"ק פ"ב סימן ב' "... ולי נראה שיש נפקותא גדולה בבעיה זו דמתוך בעייתו משמע דפשיטא ליה כח-כחו ככוחו דמי לכו"ע... וקרוב לענין זה מצאתי בפ' הר"ז הלוי ז"ל...". וכ"פ הרשב"א³⁶ והראב"ד³⁶ והמאירי³⁷. בטור נפסק: "שאינן חילוק בין כח-כחו לכחו"³⁸, בשו"ע חו"מ בסימן

36. חידושי הרשב"א ב"ק י"ט ד"ה למ"ד אשו משום חיציו וחידושי הראב"ד שם. ועין בספר "כירור מושגים" שהסביר את כל מחלוקתם באופן אחר.

37. ח"מ סימן ש"צ, והב"י שם מביא את שיטת הרא"ש כמקור.

38. יתכן ששורש המחלוקת בהבנות שונות ביסוד הפטור מגלות בכח-כחו - האם פטור כי לא ניתן ליחס את המעשה אליו או שפטור למרות שהמעשה מיוחס אליו אבל לא ניתן להעניש אותו על השתלשלות כזאת. אם נאמר שהמעשה לא מיוחס אליו נצטרך לומר שכן הוא הדין בכל כח-כחו שבש"ס. אם נאמר שהמעשה מיוחס אליו אבל לא ניתן להענישו על כך, אז דין זה רק

ש"צ סעיף ה' מובאות שתי הדעות: דרסה על הכלי ברשות הניזק ושברתו ונפל על כלי אחר ושברו, על הראשון משלם נזק שלם ועל האחרון משלם חצי נזק ויש מי שאומר שהוא הדין בכח-כחו".

ניתן לומר שחלקו הראשונים בשאלה-האם דעת רבנן שכח-כחו פטור היא דין ספציפי לענין גלות או שהם סוברים כן בכל הש"ס³⁸.

שיטת הרמב"ם בכח-כחו כתב הרמב"ם (בהל' רוצח ושמירת הנפש פ"ו הט"ו): "נשמט הברזל מן העץ המתבקע-אינו גולה מפני שאין זה מכחו אלא מכח-כחו ונמצא כמו אונס", כלומר שבמקרה שעצם עץ, פגע במשהו וניתז אחורה זה כח-כחו שהוא קרוב לאונס, ואם כן יקשה מה שכתב שם בפ"ג הי"ב "הזורק צרור בכותל וחזרה האבן לאחוריה והרגה-חייב מיתת ב"ד שמכחו היא באה", ולא מובן למה חייב הרי זה כח-כחו וצריך להיות פטור?

לפי מה שכתבנו בשיטת הרמב"ם, שיסוד החיוב והפטור מגלות הוא עד כמה צריך היה להזהר, יובן החילוק בין ההלכות - בגלות אנו דורשים מאדם להזהר מתוצאות פעולתו הישירות, אותן ניתן לצפות ומהן צריך להזהר, אבל תוצאות פעולתו העקיפות והבלתי הצפויות לא ניתן להזהר מהן, ולפיכך בכח-כחו כזה יהיה פטור מטעם קרוב לאונס. לעומת זאת בפ"ג הי"ב שם פוסק הרמב"ם לגבי רוצח במזיד, ושם מדובר שזרק את האבן לכותל מתוך כוונה ברורה שתחזור לכיוון מסויים ותהרוג והתרו בו,

בגלות, ולענין תשלומי נזיקין יהיה חייב כי הוא היזיק. שמעתי מצביק'ה יניר.

והתוצאות היו צפויות וברורות לחלוטין, ובמקרה כזה למרות שמבחינת השתלשלות הכוחות הפיזית זהו כח-כחו, למעשה זה יוגדר ככחו שהרי זה המשך אחד של פעולתו המכוונת מראש.

עפ"י ז' יובן גם מה שפסק הרמב"ם בהל' נזקי ממון פ"ב הי"ז: "... ואם היה (הכלב) מגרר את החלה על הגדיש והולך ושורף-משלם על החררה נזק שלם, ועל מקום הגחלת- חצי נזק, ועל שאר הגדיש-פטור", ובפשטות משמע שפטור משום שלגבי שאר הגדיש זהו כח-כחו של הכלב (או ליתר דיוק - חיצו כחו) ולכן פטור, כלומר שבנזקי ממון כח-כחו פטור³⁹.

וע"פ מה שכתבנו שיסוד הפטור הוא מטעם שקשה לצפות ולשמור על תוצאות שהן כח-כחו, יובן שבנזקי ממון כח-כחו פטור, שכן גם בנזקי ממון הקריטריון הקובע הוא עד כמה היה צריך בעל הממון לשמור את נזקיו ועד כמה שמר אותם למעשה⁴⁰.

2. דין נפסק ונשמט

הגמרא במכות בדף ט: מקשה סתירה בין שתי ברייתות: ברייתא א': "אמר ר' שמעון: יש שונא גולה ויש שונא

39. וכן הבינו שפטור מטעם כח כחו הכס"מ והלח"מ והגר"א, ויש חולקים וסוברים שאין הפטור כאן מטעם זה, ולא נאריך בשיטתם.

40. ולא קשה ממה שכתב הרמב"ם בהלכות חו"מ פ"ו הי"א: "לוטש שהיה מכה כפטיש ויצא גץ מתחת הפטיש והזיק-הרי זה חייב כמי שזרק חץ או זרק אבן", ולא קשה מג' סיבות:
א. מדובר בגץ ולא בבקעת, וזה ממש כמו חץ כמ"ש הרמב"ם.
ב. מדובר בנזקי אדם שבהם גם אנוס חייב.
ג. אפילו מקרה של בקעת שנתזה אינו מוגדר ככח-כחו לפי הרמב"ם וכמ"ש.

שאינו גולה: נפסק - גולה, נשמט - אינו גולה." ברייתא ב':"לעולם אינו גולה עד שישמט מחצלו מידו." הסתירה היא כפולה: לגבי נשמט אומרת הברייתא הראשונה שלא גולה והשניה שגולה, ולגבי נפסק אומרת הברייתא הראשונה שגולה ומהשניה משמע שלא גולה!

יש שתי גירסאות בתירוץ הגמרא. האחת היא גירסת תשובות הגאונים אותה מקבלים רש"י, הרמב"ן והריטב"א, והשניה היא גירסת הספרים והיא גירסת ר"א אב"ד ובעה"מ וכן ר"ח על הדף.

גירסת תשובות הגאונים: נשמט אנשמט לא קשיא, כאן - באוהב וכאן-בשונא. נפסק אנפסק לא קשיא, הא-רבי והא-רבנן.

ופירוש גירסא זו ⁴¹: הברייתא הראשונה שאמרה שבנשמט לא גולה והכוונה שנשמט הדלי מהחבל שזה דומה לנשמט הברזל מקתו ובכ"ז לא גולה, שכן מדובר בשונא ואנחנו חוששים שמא היפיל בכוונה, ומה שאמרה הברייתא שנפסק גולה מדובר שנפסק החבל ונשאר אגדו בידו, ולכן זה דומה למקרה שעף הברזל מקתו שגם שם נשאר אגדו בידו, וברייתא זאת לדעת רבנן היא שבמקרה כזה גולה.

והברייתא השניה שאמרה שנשמט גולה הכוונה שנשמט הכל מידו ולא נשאר בידו כלום, ומדובר באוהב שלא חשוד שהוא הפיל בכוונה, והברייתא לדעת רבי שאמר שאם עף נתז מן העץ המתבקע גולה ושם זה מקרה שלא נשאר כלום בידו וגם כאן לא נשאר כלום בידו ולכן זה דומה, ומה שאמרה הברייתא שנפסק אינו גולה הכוונה שנפסק החבל ונותר אגדו בידו וזה דומר לנשמט הברזל מקתו שרבי

41. לפי רש"י. לריטב"א הסבר שונה מעט.

סובר שאינו גולה. לפי גירסא זו עיקר המחלוקת בין רבי לרבנן היא מתי גולה - האם במקרה שנוטר אגדו בידו או רק במקרה שלא נותר אגדו בידו, ונראה שהסברא בזה היא שבמקרה שאגדו בידו ניכר יותר הקשר בינו לבין המעשה, וניתן יותר ליחס את המעשה אליו, משא"כ במקרה שלא נותר כלום בידו שלא ניכר שום קשר בינו ובין הפעולה, ויתכן שזו הסיבה שרבנן יפטרו במקרה כזה. מ"מ הדיון כאן הוא בהגדרות פעולה בלבד ולא בסברות קרוב למזיד וקרוב לאונס, ובזה רש"י לשיטתו כמ"ש.

הגירסא השניה בתירוץ הגמרא היא גירסת הספרים שלפנינו, והיא מוסברת ע"י ר"א אב"ד המובא ברמב"ן ובעה"מ⁴¹ א במקום: נפסק אנפסק לא קשיא, הא-באוהב והא-בשונא. נשמט אנשמט לא קשיא, הא-רבי והא-רבנן. וזה פירושה⁴²: הברייתא הראשונה שאמרה שבנפסק גולה, פירוש שנפסק החבל, מדברת על שונא שאנחנו חוששים שהוא לא בדק יפה את החבל ולכן נפסק וגולה - כי זהו השוגג הקלאסי שהוא בין אונס למזיד (וגם ר' יהודה מודה בזה) ומה שאמרה הברייתא שנשמט אינו גולה, ומשמע שדווקא בשונא לא גולה, אבל באוהב שנשמט גולה, היינו בנפסק הדלי מהחבל שאז זה כמו נשל הברזל מקתו, ולדעת רבנן גולה. והברייתא השניה שאמרה שנפסק לא גולה מדברת באוהב ולא גולה, כי מסתמא בדק את החבל, ואם בכל זאת נפסק הרי הוא קרוב לאונס, ומה שאמרה הברייתא שנשמט גולה היינו שישמט כל מחצלו מידו

41. א. ומסתבר שכן יסביר גם הרמב"ם.

42. לפי הצעתו של צבי ינר. ופירוש זה מסיר מהר"א אב"ד את עיקר קושיות הרמב"ן. לריטב"א הבנה שונה בגירסא זו, ועיין בחידושו על מכות ט: ד"ה "נפסק אנפסק".

ומדובר באוהב שודאי לא הפיל בכוונה, אבל מכיון שזה לדעת רבי לכן נאמר דוקא מקרה שבו נשמט כל מחצלו מידו, כי בנשמט הדלי מהחבל רבי מחשיבו כקרוב למזיד. לפי הסבר זה אין המחלוקת קשורה כלל לאגדו בידו או אין אגדו בידו אלא לסברות מהו קרוב למזיד ומהו קרוב לאונס.

רש"י, הרמב"ן והריטב"א הקשו על גירסא זו כמה קושיות והעיקריות שבהם מתורצות לפי ההסבר שהצענו. נביא רק קושיא אחת של רש"י שמראה למה רש"י לשיטתו אינו יכול לקבל את גירסת הספרים.

רש"י בדף ט: בד"ה "נפסק אנפסק" מקשה: "והיאך תאמר הא דתני נפסק אינו גולה באוהב השתא בשונא גולה, באוהב, לא כל שכן! וכי יש לך לומר שגולה בשונא ואינו גולה באוהב?" - רש"י לשיטתו שהדיון הוא בהגדרות פעולה לא יכול לקבל שאותה פעולה - נפסק החבל - יהא דינה גולה במקרה אחד-ולא גולה במקרה אחר - הדין במציאות מסוימת צריך להיות אחיד. יש עוד קושיות בראשונים ואכמ"ל.

ה. 1. מקום שאיננו דומה ליער

אומרת המשנה במכות (דף ח'): "זרק את האבן לחצרו והרג אם יש רשות לניזק ליכנס לשם - גולה, ואם לאו - אינו גולה, שנאמר: 'ואשר יבוא את רעהו ביער' - מה יער רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם - אף כל רשות לניזק ולמזיק להכנס לשם, יצא חצר בעל-הבית, שאין רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם". ברור הדבר, וכפי שיבואר להלן מהגמרא בב"ק, כשהניזק נכנס למקום שאין לו רשות להכנס והוזק שם - פטור המזיק. השאלה מה הדין במקרה שהמזיק נכנס למקום שאסור לו להיכנס, ומה הדין כששניהם נכנסו למקום שאסור לשניהם להכנס, כגון - חצר של מישהו אחר. מלשון המשנה משמע בפשטות שגם בשני המקרים האלה פטור מגלות. המאירי כתב: "ומה

שאמר לניזק ולמזיק, דרך שיטפא היא שנויה, ולא בא אלא למעט חצר המזיק שאין רשות לניזק להכנס, ומ"מ כ"ש אם לא היה רשות למזיק להכנס". כלומר לדעת המאירי במקרה שהמזיק נכנס למקום שאסור לו-כ"ש שלא יגלה (והסברא תבואר להלן), אבל אם נכנסו שניהם לחצר של מישהו שלישי, משמע ממנו שבמקרה כזה יש גלות. תוס' שאנץ על המקום נסתפקו בדבר ולא הכריעו. מהרש"א מחק במשנה את המילים "ולמזיק" וגורס רק "יצא חצר בעה"ב שאין רשות לניזק ליכנס לשם", ולפ"ז פשוט שהמשנה ממעטת רק ניזק, וכן הוא בכתב יד מינכן.

הסוגיות בב"ק

הגמרא בב"ק מביאה בריתא המורכבת משני חלקים: רישא - "ת"ר הנכנס לחנותו של נגר שלא ברשות, ונתזה בקעת וטפחה על פניו ומת-פטור".

סיפא - "ואם נכנס ברשות-חייב".

על בריתא זו אמר ר' יוסי בר חנינא: פטור מגלות וחייב בארבעה דברים (נזק, צער, שבת וריפוי). הגמרא בשם רבא הבינה, שריב"ח אמר את דבריו על הסיפא - שאם נכנס ברשות חייב בארבעה דברים, אבל פטור מגלות כי הוא קרוב למזיד, וכ"ש שברישא יהיה אותו דין-שפטור מגלות.

לעומת זאת רב פפא בשם רבא טוען שריב"ח לא אמר את דבריו על הסיפא אלא אמר אותם על הרישא, כלומר שברישא פטור רק מגלות אבל חייב בארבעה דברים, אבל בסיפא מכיון שנכנס ברשות-חייב גלות. עד כאן דברי הגמרא. רש"י פירש גמרא זו בדרך אחת, ומסתבר שהרמב"ם לא יכול להסכים עם פירושו ויצטרך לפרשם אחרת.

שיטת רש"י, בהסבר הראשון של הגמרא - ברישא מדובר שנכנס בלא רשות ובעל הבית ראה אותו, ובסיפא מדובר שנכנס ברשות ולכן פטור מגלות, מטעם קרוב למזיד ומטעם זה מתחייב בארבעה דברים. וכ"ש ברישא, כלומר וברישא בודאי שלא יגלה ויוגדר כקרוב לאונס (!) למרות שהוא קרוב למזיד (שהרי

ראה אותו), בגלל שזה עוד פחות דומה ליער מהסיפא, שבסיפא נכנס ברשות שזה קצת דומה ליער, אבל בסיפא נכנס בלא רשות ואין זה דומה ליער כלל. אמנם פטור זה הוא רק בגלות, אבל בארבעה דברים גם ברישא יהיה חייב, מכיון שבעל הבית ראה אותו והוא קרוב למזיד.

ובשיטת רב פפא ברבא - ברישא פטור מגלות מכיון שאינו דומר ליער וכמ"ש, אבל בסיפא שדומה ליער (וצריך לומר שלא ראהו כי אחרת היה קרוב למזיד) כיון שנכנס ברשות גולה.

עד כאן לא דנו בסברות של פטור וחיוב במקום שאין רשות להכנס. רש"י דן בזה רק מצד גזירת הכתוב של "דומיא דיער" כמ"ש, אבל מסתבר שהרמב"ם יפרש גם כאן לשיטתו ויאמר כך: במקרה שאדם עושה משהו בחצרו, שאין רשות לאחר להיכנס בה, הוא איננו מחויב להזהר במיוחד. ואם נכנס אדם בלא רשות ונפגע הרי הוא קרוב לאונס, שלא היה יכול לצפות זאת וזה כמו דבר פלא, לעומת זאת אם נתן רשות, אז יודע שהאדם יכנס ומחוייב להזהר יותר, ואם לא נזהר - אז הוא קרוב למזיד או גולה⁴³, ומסתבר שהרמב"ם לא יפרש כרש"י, שברישא ראה אותו ובכ"ז יוגדר כקרוב לאונס (למרות שהרמב"ם בהלכה י"א מביא את הלימוד מיער, ולא מזכיר אונס או מזיד, קשה לומר שיסבור שכאן יש גזירת כתוב מנותקת מכל הסברות, ומה עוד שבהלכה מביא את הרישא ולא מזכיר שמדובר שראהו), אלא יפרש כך: להסבר הראשון בגמרא - ברישא נכנס בלא רשות ובעל הבית לא ראה אותו - פטור מגלות, כי הוא קרוב לאונס,

43. הראשונים מסבירים שיש חילוק בין סתם מקום שיש רשות לכולם להכנס ששם גולה, וזה המקרה של מס' מכות, לעומת המקרה של ב"ק, ששם אדם ביקש רשות מבעה"ב להכנס, ובעה"ב יודע שהוא בוודאי מיד יכנס, ולכן אם נפגע הנכנס-בעה"ב קרוב למזיד.

ופטור גם מארבעה דברים⁴⁴ (כמו שהבינו התוס' שם בה"א בד"ה "זה"), ובסיפא מכיון שנתן לו רשות-פטור מגלות, כי ידע שהניזק יכנס והיה צריך להזהר ולכן הוא קרוב למזיד, ומטעם זה יתחייב בארבעה דברים. בשיטת רב פפא ברבא - ברישא פטור מגלות אבל חייב בארבעה דברים כי אינו אנוס לגמרי (או שנאמר שמדובר שראהו ולכן פטור מטעם קרוב למזיד וחיב בד' דברים אך זה קשה להעמיס בלשון הגמרא) ובסיפא מכיון שנתן לו רשות, אבל לא ידע בודאות שיכנס - יגלה ויהיה חייב בד' דברים וכן פסק הרמב"ם. לגבי גלות - בהל' רושה"נ פ"ו הי"א ולגבי ד' דברים - בהל' חו"מ פ"א הי"ז.

2. ממציא את עצמו

הגמרא במכות בדף ח. מביאה ברייתא: "ת"ר 'ומצא' - פרט לממציא את עצמו מכאן אמר ראב"י: אם משיצתה האבן מידו הוציא הלה את ראשו וקיבלה-פטור". על ברייתא זו אין חולק, וגם אם היה חולק-הלכה כראב"י, שמשנתו קב ונקי⁴⁵. אנחנו לומדים מכאן שבמקרה שהנהרג נטל חלק במערכת הפעולות שהביא להריגתו - פטור ההורג. ההגדרה המדוייקת של חלק זה, כפי שמשמע מהמקרה של הברייתא, היא כזו: לאחר שהרוצח בשגגה סיים את מעשהו (שלא היה מביא להריגה) עשה הנהרג פעולה שהביאה לכך שהפעולה שעשה הרוצח בשגגה תהפך לרצחנית - אז הוא מוגדר כמי שהשתתף בהריגת עצמו, וזה פוטר את הרוצח מגלות.

45. הריטב"א במקום.

הגדרה שונה ומורחבת יותר עולה ממקרה שהגמרא מביאה בכמה מקומות⁴⁶:

"תניא: שחט שנים או רוב שניים-הרי זה אינו גולה. הא איתמר עלה אמר רב הושעיא: חיישינן שמא הרוח בלבלתו, אי נמי שמא איהו קירב מיתתו (על ידי שפירכס). מאי בינייהו?-דשחטיה בביתא דשישא ופירכס (ששם אין רוח ולמ"ד שחיישינן לרוח-יגלה, ולמ"ד שחיישינן שאיהו קירב מיתתו - לא יגלה). אי נמי דשחטיה בברא ולא פירכס (ששם יש רוח ולמ"ד חיישינן שמא רוח בלבלתו - לא יגלה, ולמ"ד חיישינן שמא איהו קירב מיתתו - יגלה).

ניתן לומר שהמחלוקת בין שני החששות שהגמרא מביאה היא: האם מדובר כאן בסוג נוסף של פטור מטעם השתתפות הנהרג בהריגת עצמו, או שיש כאן חידוש שמצמצם את מקרי הגלות למצבים בהם הרוצח בלבד גרם ישירות את המוות, בלא שיתוף גורמים נוספים, אפילו אחרים מהנרצח, כדוגמת רוח (ואולי גם בני אדם אחרים). ההסבר הראשון - למ"ד שמא קירב הוא את מיתתו. ההסבר השני - למ"ד חיישינן שמא רוח בלבלתו. ולפי ההסבר השני צריך למצוא מקור לפטור זה של הרוצח - פטור מחמת השתתפות גורמים נוספים. כך ניתן להסביר ברמב"ם ובראב"ד שפסקו⁴⁷ את שני החששות כאחד. כלומר ע"מ שיתחייב גלות צריך שלא תנשב רוח ושלא יפרכס (אמנם נחלקו שם אם דין רוח ופרכוס שייך רק בשחיטה, או ששייך גם בחבורות אחרות, אבל משמע ששניהם מסכימים לעקרון שיש כאן פטור נוסף, מטעם השתתפות גורמים אחרים ולא מטעם הפטור הידוע של ממציא עצמו). גם

46. גיטין ע:, יבמות קב:

47. הל' רושה"נ פ"ה ה"ב.

תוספות מסכימים שיש כאן פטור חדש של השתתפות גורמים נוספים, ומציעים⁴⁸ מקור לפטור זה: "ויפל עליו וימות" - משמע שצריך שיהיה מיד. אמנם הם סוברים ששני המ"ד בדברי רב הושעיא מסכימים לזה, ורק נחלקו מה יותר מקרב מיתה או מה נחשב לבא מחמת הרוצח וע"ש.

לעומתם רש"י⁴⁹ הסביר את החשש 'שמא בבלתו רוח' שחוששים שמא בכלל לא היה מת מן השחיטה, ורק הרוח גרמה את מותו, אבל החשש של פירכוס הוא שמא קירב הנהרג את מותו, שכן ללא ספק היה מת מן השחיטה, וא"כ לפי רש"י אין פטור נוסף מיוחד-שאם יש השתתפות של גורמים נוספים הרוצח פטור, שכן כאן מדובר במקרה שללא אותם גורמים האדם כלל לא היה מת, והרוצח אינו רוצח כלל, אבל יש כאן הרחבה של גדר ממציא את עצמו - שגם במקרה שפעולת הרוצח תגרום למוות ודאי, והנרצח רק קירב מיתתו, בכל זאת פטור הרוצח. (אולי ניתן לומר שהסברא בזה מבוססת על הדין שרוצח גוסס הוא רוצח לכל דבר, וא"כ קירוב המיתה של השחוט, שקירב את מיתתו הוא כביכול מעשה חדש, שמפקיע ממעשה הרוצח הראשון). נפק"מ מצוייה בין שיטת רש"י לר"י יכולה להיות במקרה שאדם פגע באדם אחר פגיעת מוות ודאית בשוגג, והנפגע איבד את הכרתו, ולאחר טיפול רפואי ממושך - מת. לפי רש"י יתכן שנחייב את הרוצח גלות, מכיון שהנפגע ודאי לא קירב את מיתתו, שכן היה שרוי בתרדמת עמוקה כל הזמן, אבל לפי אלו שפוטרים גם אם היו מעורבים גורמים אחרים נוכל לומר שאנחנו חוששים שהטיפול האינטנסיבי קירב את מיתתו או היה מעורב בה ולכן נפטור את הרוצח מגלות.

48. גיטין ע: ד"ה "חיישינן", ד"ה "בביתא".

49. גיטין ע: ד"ה "הרוח" וד"ה "הוא".

המאירי מקשה על שיטת הרמב"ם שבכל מכה חוששים לרוח
ופירכוס מהמקרה המובא בתורה - מקרה שאדם נפגע ביער
וזוהו מקום שמצויה בו בד"כ רוח, וא"כ היה צריך הרוצח
להיות פטור, שמא הרוח קרבה מיתתו. ולא הגיוני לומר,
שהפסוק עוסק באדם שמת מיד, שזה דבר לא מצוי. ומתוך
המאירי שאם אדם הוכה מכת מוות, ואמדהו מיד למיתה
ודאית-אין חוששים עוד לפירכוס ובלבול רוח-ורוצחו
יגלה. אבל אם לא אמדהו ומת לאחר שעה, אעפ"י שברור
שאם היו אומדים היו אומרים שימות ודאי, כגון-בשחט
רוב שניים, בכל זאת חוששים לפירכוס ולבלבול רוח-
והרוצח בשגגה פטור מגלות.

ו. השלכות לזמן הזה

בזמן הזה אין גלות נוהגת כפי שאין נוהגין כל דיני
נפשות^{49א}, על כן נעלה רק מספר נקודות לעיון ומחשבה,
להלכה צריך עיון מעמיק בכל מקרה לגופו ונסיבותיו.

תאונות דרכים

ניתן לחלק את הדיון בהן לשני תחומים עיקריים: תאונה בין
כלי רכב להולך רגל, ותאונה בין שני כלי רכב.
לפני הדיון בשני תחומים אלה יש צורך להגדיר מבחינה
הלכתית את יחס האדם הנוהג לתנועת מכוניתו - האם זה כחו,
כח-כחו, או חיציו. במקרה של יריית חץ האדם מפעיל את
כחו, ו"מתרגם" אותו בעזרת מערכת מסויימת, לתוצאה שאליה
הוא שואף. ניתן לראות שני דברים כמגדירים את ההבדל בין
חיציו, שזהו כחו בלבוש אחר, לבין כח כחו. האחד - אופי
המערכת עליה מופעל הכח. השני - כוונת המפעיל את הכח.
ומסתבר ששתי ההגדרות האלו נכונות, ויכולות לעמוד כ"א
בפני עצמה, כלומר: אם אדם מפעיל על מערכת מסויימת כח

49א. עין שו"ע חו"מ סימן תכ"ה סעיף א'.

שבהכרח יביא לתוצאה מסויימת, נאמר שזה חיציו וכן אם הוא מפעיל כח על מערכת מסויימת, ומתכוין שהכח הזה יופיע בצורה אחרת, למרות שאין זה הכרחי, אם התוצאה לה ציפה התבצעה - נאמר שזה כחו. כך נראה לכה"פ לדעת הרמב"ם שהבאנו לעיל, שזורק צרור בכותל ומכוין להרוג את חבירו ע"י שהצרור החוזר מהכותל יהרוג - מוגדר כרוצח במזיד ונהרג.

במנוע של מכונית, הכח של האדם עובר מספר גילגולי אנרגיה אבל איננו נעצר, ונראה שלדעת הרמב"ם יוגדר בפשטות כחיציו. יש לדון מה דעת רש"י במקרה זה - הכח גם שינה את כיוונו וגם את החפץ הנושא אותו, ולכאורה לדעת רש"י זה צריך להיות כח כחו, אבל מאידך יש כאן מערכת אחת שפועלת לתוצאה קבועה, ואכמ"ל. גם אם נאמר שזה כח כחו ופטור מגלות עדיין ניתן לומר שרש"י פוסק שכח כחו בנזיקין חייב, ואין לי הכרע.

אם נצא מנקודת הנחה שאדם חייב על פעולת הרכב בו הוא נוהג יש לדון בשלושה מצבים: בזמן שהוא לוחץ על דוושת הדלק - אז ודאי שייך מש"כ לגבי חיציו.

בזמן שהמכונית נעה מכח התנופה ו/או ירידה - לפי הגדרת הנ"ל⁵⁰, שרואים כאילו כל פעולת החץ נעשתה ברגע שהאדם שיחרר אותו, אם המצב הקודם יוגדר כחיציו גם כאן נאמר שזה חיציו.

בזמן שהאדם לוחץ על המעצור והמכונית מאיטה - זהו המצב בו קורות רוב התאונות. ניתן לומר שמרחק העצירה המקובל (זמן תגובה - זמן בלימה), נחשב גם הוא לפעולת החץ ברגע הראשון שהוא שוחרר.

פגיעה בהולך רגל - יש לשאול מה היחס להגדרות החוק בנושא זה. האם כשהולך הרגל עובר על החוק, נאמר שהוא נכנס למקום שאין לו רשות, והרוצח פטור, או שהדבר תלוי

50. בב"ק פרק ב' דף י. מדפי הרי"ף ד"ה "אשר".

במציאות - אם רבים עוברים על החוק בדבר הזה אז בעל הרכב צריך להיות מודע לכך ולהזהר, ואם בד"כ החוק נשמר אז בעל הרכב יכול לסמוך על כך. דוגמא: הולך רגל שנכנס לדרך מהירה ונפגע - האם נאמר שפטור הרוצח כי להולך הרגל היה אסור להיכנס? ומה יהיה הדין בכביש בין עירוני רגיל, שהתנועה בו גם אסורה להולכי רגל אבל מצויים בו פעמים רבות הולכי רגל? ומה יחס ההלכה לחוק במקרה שהולך רגל נפגע במעבר חציה - האם נאמר שזה מקום שאין רשות לבעל הרכב להיכנס כשיש בו הולכי רגל? ניתן לומר, לפי מה שכתבנו בענין מקום שאינו דומה ליער, ששאלות אלה תלויות במח' הרמב"ם ורש"י, שהרמב"ם יאמר שהדבר תלוי במציאות ורש"י יאמר שהדבר תלוי בהגדרות החוק ללא קשר עד כמה הן נשמרות במציאות.

כמו"כ יש לדון בגדר מציא את עצמו בענין זה - כשהולך רגל עולה על הכביש ונעמד בו במרחק כזה שבעל הרכב אינו יכול לבלום בזמן. הדעת נוטה לומר שיש כאן "ממציא את עצמו", וגם מימד של אונס (למרות שבענין האונס ניתן לטעון שבעל הרכב צריך לשמור על מהירות מספיק נמוכה כך שיוכל לעצור בכל מצב. נראה ברור, שהתנועה בכבישים תוגדר כפעולה מותרת לדעת הרמב"ם והרשב"א, בתנאי שהמהירות סבירה ומוותרת עפ"י החוק).

כמו"כ נראה לומר שנהיגה בד"כ תוגדר כדרך ירידה, ויש לדון מה יאמר רש"י במקרים של אונס במצב של דרך ירידה, שכבר כתבנו שיתכן שהוא מחייב בכל אופן.

תאונה בין כלי רכב - בד"כ יש לשני הכלים המעורבים בתאונה את הזכות להיות על הכביש, אבל כאן שוב מתעוררת השאלה - מה היחס בין חוקי זכות הקדימה לבין העובדה שנהגים רבים אינם מקפידים עליהם (וכן שמירת מרחק), והתלות במח' הרמב"ם ורש"י כמ"ש. וכן יש לעיין מה הדין במקרה שאדם נוסע בלילה בלי אורות, ומישהו פוגע בו - האם נאמר שהנפגע המציא את עצמו או נכנס למקום שאין לו רשות שהרי אסור לו ליסוע כך בכביש - לדעת רש"י ושהפוגע אנוס-

לדעת הרמב"ם?

ואם נאמר שבאמת הוא מוגדר כמי שנכנס למקום שאין לו רשות, מה הדין באדם שנוסע ולא לקח עמו את רשיון הנהיגה, רשיון הרכב ותעודת הזהות, שגם אז לפי החוק אסור לו לנהוג בכביש?

הדעת נותנת שבמקרה של עבירת תנועה חמורה, כגון-מעבר ברמזור אדום, או אי עצירה בתמרור עצור, נחשיב את הנהג כקרוב למזיד. אך מה הדין אם נסע במהירות מופרזת (אבל לא במהירות כזו שבה שליטתו על הרכב קטנה - אז ברור שהוא קרוב למזיד). וכן אם נסע במהירות מופרזת בהרבה וארע דבר פלא (לדוגמא - התפוצץ צמיג חדש)-יתכן שהרמב"ם יגדירו כקרוב לאונס ורש"י כקרוב למזיד.

השאלות רבות וטעונות דיון ארוך. השאלה המרכזית היא מה היחס בין ההלכה, החוק והמציאות בענין זה.

השתתפות גורמים אחרים: כיום רוב הנפגעים מקבלים טיפול רפואי איטנסיבי והחיאה סמוך לפציעתם. הדין במקרים אלו תלוי במחלוקת רש"י ור"ם אם גורמים אחרים (רוח - הנשמה) המשתתפים בהריגה, פוטרים את הרוצח, והדבר תלוי גם בקביעת רגע המות בהלכה. כמו"כ תלוי הדבר במחלוקת הרמב"ם והראב"ד אם חשש רוח ופירכוס הוא רק בשחיטה⁵¹ או גם בפציעות אחרות כמ"ש לעיל.

ויה"ר שכל הנושאים שנדונו במאמר זה יישארו בבחינת דרוש וקבל שכר ושלא נצטרך להם ח"ו למעשה "ובלע המוות לנצח ומחה ה' דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי ה' דיבר".